

Procedūriniai Žemaitijos žemės ir pilies teismų darbo aspektai (1600–1630)

DARIUS VILIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas dariusvilimas@hotmail.com

Darbe nagrinėjamas išlikusių XVII a. pradžios Žemaitijos žemės teismo bylų (vadinamoji B serija) knygų ir pilies teismo knygų turinys, kurios sugrupuotos pagal įrašų rūšį (nutartys, procesiniai dalykai) ir pobūdį. Surūšiuojamos visos žemės teismo bylų knygos, turime 19 bylų knygų ir 19 vaznių pranešimų ir žemionių skundų knygų. Prie jų pridėję 4 papildomas knygas (2 iš aktų knygų serijos ir 2 pilies teismo knygas), turime 21 bylų knygą ir 21 vaznių pranešimų ir žemionių skundų knygą. Dar yra 3 mišraus turinio Žemaitijos žemės teismo bylų knygos. Kadangi vienarūšių teismų knygų beveik nėra, tų įrašų skaičius nėra lygus mechanškai atskirų knygų įrašų sumai. Tad tolesnis juridinės kultūros apraiškų tyrimas bus nukreiptas į dar detalesnę Žemaitijos teismų knygų įrašų grupavimą ir rūšiavimą, siekiant išsiaiškinti konkrečias juridinės kultūros apraiškas.

Raktažodžiai: Žemaitijos žemės ir pilies teismo knygų sandara ir tvarkymo būdas, LDK pavietų teismų juridinė kultūra XVII a. pradžioje, Trečiasis Lietuvos Statutas, LDK bajorija, Žemaitijos istorija

PROBLEMA IR ISTORIOGRAFIJA

Problemos formulavimas. Pavietų teismų sistema Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje galutinai susiformavo po XVI a. 7-ojo dešimtmečio administracinių ir teismo reformų ir juridškai įtvirtinta Antrajame Lietuvos Statute (1566). Sekant Lenkijos Karalystės pavyzdžiu, visuose valstybės administraciniuose vienetuose (pavietuose, bepavietėse vaivadijose, taip pat Žemaitijoje) įsteigti pilies, žemės ir pakamario teismai. Trečiasis Lietuvos Statutas (1588) kiek papildė jau suformuotą LDK teismo sistemos modelį, kuris be didesnių pakeitimų egzistavo beveik 200 m. iki pat didžiųjų XVIII a. pabaigos reformų pradžios.

Valdžios ir individo santykio įvertinimas pasitelkus luominių institucijų tyrimą ateietyje leis pažvelgti į to meto kasdienybę, mažąją istoriją. Čia dideles galimybes suteikia išlikusių rankraštinų pavietų teismų knygų analizė. LDK juridinei kultūrai įtaką padarė II Lietuvos Statuto priimtas trinaris pavieto teismų modelis, turėjęs ne tik daug panašumo su lenkišku teismų modeliu, bet ir daug savitų, tik lietuviškai politinei erdvei būdingų bruožų. Bendraisiais bruožais Lietuvos valstybės naujoji (po 1566 m.) teismų organizacija nuo XIX a. pabaigos iki XXI a. pradžios sulaukė keliolikos didesnių ar mažesnių studijų – monografijų [88], straipsnių, tačiau atskirų LDK regionų teisminės (juridinės) kultūros studijos

nepakankamai išplėtotos. Egzistuoja du juridinės bajorijos kultūros tyrimo būdai. Galima tirti ją konkretaus juridinio kazuso – teisminės bylos – pavyzdžiu. Tai labai viliojanti galimybė, tačiau turint galvoje, kad sudėtingesnės teismo bylos trukdavo kelis ar net keliolika metų, o šiuo laikotarpiu turime daugiau ar mažiau pilną tik žemės teismo knygų (ir tai ne visų metų) komplektą, tik porą pilies teismo knygų ir nėra to meto Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų (jos yra išlikusios tik nuo XVII a. antrosios pusės), šis tyrimo būdas menkai perspektyvus, nors iš principo ir neatmestinas. Antrasis tyrimo būdas, mūsų nuomone, yra perspektyvesnis. Tai bandymas į juridinę bajorijos kultūrą pažvelgti ne per konkrečias kurio nors bajoro teismo bylas, o sugrupavus vieno ar kito tipo teismo įrašus pagal jų pobūdį, iš aprašytųjų precedentų konstruoti tos kultūros elementus, tas ir bus bandoma padaryti šiame darbe.

Istoriografija. Žemaitijos istorija nėra daug tyrinėta. Be sintezių [93], turime studijų, skirtų šio regiono demografinėi [73, 75], luominei [79], konfesinei [86], genealoginei [74] ar ūkio [78] istorijai. Žemaičių seniūnijos bajorijos etnines ir genealogines sąsajas tyrė R. Trimonienė [81, 82] ir J. Drungilas [76]. Žemaitijos bajorų heraldiką tyrinėjo G. Jasiūnienė [77] ir J. Sipavičiūtė. Neseniai pasirodžiusi dvitomė A. Vaišvilos studija [84, 85] yra skirta ne tik Šiluvos apylinkių dvarų ir juos valdžiusių giminių istorijai, bet ir kai kurių bendrosios LDK teisės istorijos problemų analizei. Prieš kelerius metus pasirodė G. Błaszczyko parengtas stambus (6 t.) Žemaičių bajorų herbynas, pažymėtina ir to paties mokslininko publikacija apie XVII a. pabaigos Žemaitijos padūmės mokesčių surašymą [79], taip pat lietuvių istorikų parengtas Žemaitijos privilegijų rinkinys [94] bei Žemaitijos pareigūnų sąrašai [83]. Yra seniausių Žemaitijos žemės teismo aktų knygų turinio aprašas, apimantis 1575–1600 m. [96].

Tačiau juridinė kultūra teisme, kaip bajoriškoje institucijoje, dar nesulaukė tinkamo dėmesio, todėl būtų įdomu ištirti vieno LDK regiono (šiuo atveju – Žemaitijos) juridinės kultūros plėtrą teismuose. Šio tyrimo objektas – Žemaitijos žemės ir pilies teismų teisinės kultūros lygmuo – padėtų patvirtinti arba paneigti daug įsisenėjusių istoriografinių stereotipų apie LDK visuomenės raidą XVII a. pradžioje, ir tai įmanoma tik kruopščiai išnagrinėjus pačių teismo knygų arba išrašų turinį.

Tyrimo geografiniu objektu yra Žemaitija, nes joje išliko daugiausia teismo knygų (palyginus su daugeliu kitų valstybės pavių), ir tai leistų mums formuluoti darbinės hipotezės apie vieną ar kitą juridinės kultūros aspektą. Nors pati šaltinių bazė – pilies ir žemės teismo knygos – ganėtinai plati (nors ir ne vienintelė), kol kas jos nesulaukė atidesnio tyrinėtojų dėmesio. Ir tai gana paradoksalu, nes rankraštinių knygų yra keliasdešimt. Galbūt mokslininkus baugina apverktina jų būklė (daugelis jų baigia sunykti ir tik dabar pradedamos skenuoti ir dėti į internetą)?

Tyrimo chronologinės ribos apima tris XVII a. dešimtmečius (1600–1630 m.). Manytume, kad užtektų susikcentruoti į šį periodą, užimantį didesnę Žygimanto Vazos valdymo laikotarpio dalį, iš esmės nulėmusią daugelį tolimesnių XVII a. Abiejų Tautų Respublikos (ATR) įvykių.

Tyrimo reikšmė ir naujumas: darbe bus bandoma pažvelgti į bajorijos korporaciją kaip teismų dalyvius. Kol kas tokių ar panašių tyrimų nedaug, jie arba buvo atlikti senokai, arba akcentuota žema bajorijos juridinė kultūra [72]. Ar toks požiūris nėra tendencingas ir neišsamus? Pagrindinis tyrimo objektas – rankraštinės Žemaitijos žemės ir pilies teismo knygos (pakamario knygos neišliko). Kadangi dalis žemės teismo knygų čia priklauso aktų serijai (A serija) ir atstovauja notarinei teismo darbo daliai, tyrime daugiausia dėmesio bus skirta

žemės teismo bylų (B serija) teismo procesų knygų pogrupiui, taip pat tos serijos einamųjų reikalų knygoms, nušviečiančioms pačio teismo proceso organizavimo detales. Nereikėtų užmiršti ir „aktų“ knygų, kurių pavadinimai neatitinka jų antraščių, nes jose pasitaiko ir teismo procesų aprašymų (pvz., 1601–1637 m. žemės teismo „aktų“ knygos pradžioje yra 99 teismo bylų).

Tyrimo metodai: istorinis palyginamasis metodas, taip pat akcentuojama teisinė archeologija, t. y. nagrinėjama žemaičių bajorijos teisinės savimonės raida ir pateikiamas jos horizontalus pjūvis. Kadangi pagrindinė tyrimo kryptis – žemaičių bajorijos juridinės kultūros apmatai ir jų šaltinių bazė – jau yra suformuluoti ir aptarti ankstesniame darbe [90], šįkart svarbiausias tyrimo tikslas – nustatyti teisinės kultūros lygmenį pasitelkus formalias raštvedybos procedūras, fiksuojamas ir žemės, ir pilies teismo knygoje, todėl daugiau dėmesio skirsime formaliai teismų darbo pusei. Tokio tipo žemės teismų knygų rūšiavimo jau būta publikuotuose straipsniuose apie LDK pavietų [91] ir žemaitiškas žemės teismo knygas [92].

Tyrimo naudojami rankraštinės istorinės medžiagos rūšiavimo metodai, LDK ir Žemaitijos mastu taikyti kiek ankstesnėje epochoje – XVI a. pabaigoje. Trumpai priminsime jų turinį, kadangi XVI a. pabaigoje Žemaitijos žemės teismo knygoje ryški įrašų „specializacija“, buvo tvarkomos net trijų rūšių žemės teismo knygos. Čia gana griežtai išsiskiria aktų ir teismo bylų knygų serijos, pastaroji dar dalijama į einamųjų reikalų ir procesų pogrupius. Žemaitijoje dėl santykinai gausios bajorijos (apie dešimtadalį visų gyventojų) žemės teismo darbo apimtys labai išauga, todėl jo knygos skirstomos pagal teismo darbo pobūdį: į vienas įrašomi daugiausia notariniai įrašai, į kitas – tik skundai ar teismo vykdytojų (vaznių) pranešimai, dar į kitas – jau paties teismo procesų aprašymai. XVI a. pabaigoje Raseiniuose rezidavęs žemės teismas buvo rimta įstaiga, ne tik skleidusi teisminę kultūrą ar atlikusi notarinius veiksmus, bet ir ženkliai prisidėjusi prie juridinės kultūros plėtros visoje Žemaitijoje. Žemės teismo sesijos tęsėsi iki dviejų mėnesių (kol buvo nagrinėtinų bylų), pilies teismas dirbo kas mėnesį bent po dvi savaites, į teismo knygas kasdien įrašyta nuo kelių iki keliolikos įvairaus pobūdžio įrašų, ir tai liudija apie smarkiai išplėtotą jo raštinės aparatą. Žemės teismo darbas buvo specializuotas, raštininkų vadovaujami jo rašovai tvarkė skirtingas pilies ir žemės teismų aktų, einamųjų reikalų ir procesų knygas. Jei ankstesniuose tyrimuose tokia metodologinė prieiga buvo reikalinga bendram rankraštinių žemės teismo knygų surūšiavimui, tiriant bajorijos veiklą tame teisme, tai šįkart teismo bylų ir einamųjų reikalų knygos bus pagrindiniu tyrimo objektu nagrinėjant juridinę teismų kultūrą, t. y. praktinį galiojančios teisės (Lietuvos Statutų ir kitų teisės normų) taikymą teismų darbe. Tai jau ne tik istorinis, bet ir teisinis tyrimas.

Išlikusios Žemaitijos teismų knygos tėra nedidelė visų ten buvusių teismo knygų dalis. Ir ne tik dėl to, kad trūksta kai kurių metų žemės teismo knygų, o pilies teismo knygų tėra fragmentai. Neturime Žemaičių pakamario knygų, taip pat labai tikėtina, kad šalia aktų ir bylų knygų galėjo egzistuoti ir juodraštinės teismo knygos. Apie tokio pobūdžio teismų knygas yra rašiusi I. Valikonytė [87], užuominų apie jas pasitaiko ir kitų pavietų teismo knygoje.

Pagrindinė tyrimo temos šaltinių grupė – Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygos, saugomos VUB RS fonde Nr. 7. Papildomi tyrimo šaltinių resursai – Lietuvos mokslinės bibliotekos (LMAB, LNMMB) ir istorijos archyvas (LVIA), Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas (BNIA), Lenkijos archyvai (AGAD Radvilų fondas ir kiti archyvai Krokuvoje, Liubline), Rusijos ir Ukrainos mokslinės bibliotekos ir archyvai – šiame tyrime nebus

aptariami. Svarbiausios iš jų yra Žemaitijos teismo knygos. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyno fonde Nr. 7 saugomos 72 (25+47) Žemaitijos žemės teismo knygos, A (aktų) ir B (bylų) serijų, ir dvi Žemaitijos pilies teismo knygos, pasižyminčios tematine įvairove ir reprezentuojančios daugelį tyrime nagrinėtinų klausimų. Šiame tyrime bus kalbama tik apie VU bibliotekos rankraštyno fondą Nr. 7.

Žemės teismas. Jau minėta, kad teismo knygos skirstomos į aktų ir bylų pogrupius. Juridinės kultūros tyrimams aktų knygos nėra svarbiausios, tačiau jas būtina paminėti. Iš aptariamojo laikotarpio išliko 25 (žr. 1 lentelę), šiuo metu pavyko peržvelgti 23. Žemaitijos aktų knygos yra išpūdingo dydžio – jose dažnai yra daugiau kaip 500 lapų su 200–300 įrašų.

1 lentelė. Žemaitijos žemės teismo aktai, 1600–1630 m. (A serija)

VUB RS, f. 7, Nr.	A serija	Lapų skaičius	N. Gorbačevskio katalogo Nr.	Knygos metai	Įrašų skaičius
326	Žemaičių ŽTA	440	29, 41/14615	1600	219
328	Žemaičių ŽTA	734	30, 42/14616	1600	350
329	Žemaičių ŽTA	383	30a, 43/14617	1601	195
330	Žemaičių ŽTA	621	31, 44/14618	1601	304
331	Žemaičių ŽTA	450	32, 45/14619	1601	neišduodama
332	Žemaičių ŽTA	371	33, 46/14620	1601, 1637	178 (1601 m. – 99 bylų)
333	Žemaičių ŽTA	755	34, 47/14621	1602	351
334	Žemaičių ŽTA	574	35, 48/14622	1602	284
335	Žemaičių ŽTA	708	36, 52/14626	1605	346
336	Žemaičių ŽTA	580	37, 53/14627	1605	301
337	Žemaičių ŽTA	631	38, 54/14628	1606	331
338	Žemaičių ŽTA	296	39, 55/14629	1606	156
339	Žemaičių ŽTA	384	40, 58/14632	1608	236
340	Žemaičių ŽTA	255	41, 59/14633	1609	157
341	Žemaičių ŽTA	897	42, 60/14634	1611	532
342	Žemaičių ŽTA	763	43, 61/14635	1616	524 „mišri“ knyga
343	Žemaičių ŽTA	829	44, 62/14636	1617	630
344	Žemaičių ŽTA	588	45, 63/14637	1618	359
345	Žemaičių ŽTA	462	46, 65/14639	1619	292
346	Žemaičių ŽTA	945	47, 66/14640	1619	482
347	Žemaičių ŽTA	666	48, 69/14643	1624	346
348	Žemaičių ŽTA	930	49, 70/14644	1625	435
349	Žemaičių ŽTA	579	50, 71/14645	1629	297
350	Žemaičių ŽTA	776	51, 14646/72s. n.	1629	393
351	Žemaičių ŽTA	842	52, 73/14647s. n.	1626–1638	444 [1626 m. – tik 7 dok.]

Žemaitijos žemės teismo bylų serijoje (B serija) tyrimo laikotarpį atspindi 47 rankraštinių teismo knygos: peržiūrėtos 45 (2 sunykusios), iš jų 4 yra notarinės. Taigi peržvelgta 41 teismo bylų knyga. Jos skirtingo dydžio – nuo kelių iki kelių šimtų lapų, nors ir mažesnės už aktų (A serija) knygas.

2 lentelė. Žemaitijos žemės teismo bylos ir jų tipai, 1600–1630 m. (B serija)

VUB RS, f. 7, Nr.	B serija	Lapų skaičius	Signatūros f. 7	Metai	Irašų skaičius	Tipas
395	Žemaičių ŽTB,	162	31, M 37a	1600	390	V-Sk.
396	Žemaičių ŽTB	79	32, Ž 1337b	1600	206	V-Sk.
397	Žemaičių ŽTB	282	33, 38	1600	177	B
398	Žemaičių ŽTB	144	34, Ž 1339	1600	100	V-Sk.
399	Žemaičių ŽTB	74	35, Ž 1340	1601	211	V-Sk.
400	Žemaičių ŽTB	202	36, Ž 1341	1601	669	V-Sk.
401	Žemaičių ŽTB	325	37, ŽB 44	1602–1603	1055	V-Sk.
402	Žemaičių ŽTB	309	38, ŽB 43	1603	198	B
403	Žemaičių ŽTB	148	39, ŽB 46	1601–1604	371	V-Sk.
404	Žemaičių ŽTB	178	40, ŽB 47	1605	250	V-Sk.
405	Žemaičių ŽTB	145	41, ŽB 49	1605–1606	221	V-Sk.
406	Žemaičių ŽTB	243	42, ŽB 50	1606	100	B
407	Žemaičių ŽTB	154	43, ŽB 51	1606	75	B
408	Žemaičių ŽTB	253	44, ŽB 53	1606	153	B
409	Žemaičių ŽTB	280	42a, ŽB 42	1602	183	B
410	Žemaičių ŽTB	140	45, ŽB 54	1607	301	V-Sk.
411	Žemaičių ŽTB	151	46, ŽB 57	1607	88	B
412	Žemaičių ŽTB	49	47, ŽB 58	1607	115	V-Sk.
413	Žemaičių ŽTB	219	48, ŽB 60	1608	90	B
414	Žemaičių ŽTB	386	ŽB 48	1605	159	B
415	Žemaičių ŽTB	148	ŽB 52	1606	331	A
416	Žemaičių ŽTB	244	ŽŽB 56	1607	108	B
417	Žemaičių ŽTB	257	ŽB 61,49	1608	137	A
418	Žemaičių ŽTB	85	ŽB 62,50	1608	?	N
419	Žemaičių ŽTB	91	ŽB 63,51	1608	55	B
420	Žemaičių ŽTB	27	ŽB 66,52	1609	78	V
421	Žemaičių ŽTB	12	53, ŽB 67	1609	33	V
422	Žemaičių ŽTB	81	54, ŽB 65	1609	50	B
423	Žemaičių ŽTB	172	ŽŽB 55	1607	98	B
424	Žemaičių ŽTB	157	ŽB 68	1609	77	B
425	Žemaičių ŽTB	183	55, ŽB 69	1610	121	M

2 lentelė (tęsinys)

VUB RS, f. 7, Nr.	B serija	Lapų skaičius	Signatūros f. 7	Metai	Įrašų skaičius	Tipas
426	Žemaičių ŽTB	29	56, ŽB 72	1613	29	Sk-V
427	Žemaičių ŽTB	98	57, ŽB 73	1614	80	B
428	Žemaičių ŽTB	23	58, ŽB 74	1614	62	V-Sk.
429	Žemaičių ŽTB	23	ŽB 59	1603	12	B
430	Žemaičių ŽTB	352	59, ŽB 75	1616	240	M
431	Žemaičių ŽTB	2	60, ŽB 76	1617	3	B
432	Žemaičių ŽTB	95	61, ŽB 77	1618	68	M
433	Žemaičių ŽTB	100	62, ŽB 78	1619	?	N
434	Žemaičių ŽTB	112	63, ŽB 79	1620	127	V-Sk.
435	Žemaičių ŽTB	122	64, ŽB 71	1621	76	B
436	Žemaičių ŽTB	100	65, ŽB 80, d. I-II	1622	182	V-Sk.
437	Žemaičių ŽTB	32	66, ŽB 80, d. III	1622	22	B
438	Žemaičių ŽTB	82	67, ŽB 82	1624	174	V-Sk.
439	Žemaičių ŽTB	247	68, ŽB [83]	1626	123	A
440	Žemaičių ŽTB	155	69, ŽB 84	1626	376	V-Sk.
441	Žemaičių ŽTB	33	70, ŽB 87	1629	20	A

Knygų tipų santrumpos: V – vaznių įrašų knygos; Sk. – žemionių skundų knygos; B – bylų knygos; M – mišraus turinio knygos; A – aktų knygos; N – knygos, neišduodamos dėl prastos būklės.

Bylų, arba B serijos, knygos dalijamos į: a) bylų (procesų), b) vaznių pranešimų ir bajorų skundų, c) mišrias įrašų knygas.

Pirmajam pogrupiui priklauso įrašai, kuriuose dažniausiai nagrinėjami teisiniai ginčai ir beveik visada būna priimamas vienoks ar kitoks sprendimas. Tai nebūtinai turi būti nutartis – tikėtina, kad procesą pralaiminti pusė reikalaus (ir gaus) leidimo apskūsti jai nepatinkantį vietinio teismo sprendimą Lietuvos Vyriausiajame Tribunole, kuris žemaičių apeliacijas nagrinėdavo savo vilnietiškos kadencijos posėdžiuose. Tokių nutarčių apskundimų gana daug. Pavyzdžiui, 1601 m. teismo bylų knygos žemės aktų bylų fragmente iš 99 nagrinėtų bylų užprotestuoti 28 nuosprendžiai (gauta teisė apeliuoti į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą), dar 2 kartus apeliuoti neleista, susitaikyta 4 bylose, 7 sprendimai nukelti į vėlesnes teismo sesijas, 4 bylos perduotos pakamario teismo kompetencijai, 5 bylose nepriimtas joks sprendimas, įsigaliojo 49 teismo sprendimai. Kartais bylų nagrinėjimas būdavo atidedamas (dėl besibylinėjančiųjų ligos, noro atnešti papildomus dokumentus (įrodytus) ar pasikviesti daugiau liudininkų). Neretas ir bylos perdavimas kitam teismui: pvz., ginčiuose dėl valdų užgrobimo procesas kartais persikeldavo į kitą juridinę plotmę – ginčą dėl ribų ir atitekdavo pakamario kompetencijai. Tiesa, jei kivirče naudota ir prievarta, teisėjai liepdavo pirma išsiaiškinti dėl valdos priklausomybės, tik po to grįžti ir iki galo išsiaiškinti dėl sužalojimų ar kitokių nuostolių. Retkarčiais, kai kalba pasisukdavo apie sūchiavimą ar dokumentų gadinimą bei padirbinėjimą, žemės teismas perduodavo tai nagrinėti pilies teismui. Nuosprendžiai įsigalėdavo tik tada, jei oponuojanti pusė neatvykdavo

į teismą nurodytu paskutiniu laiku (terminu), tuomet ieškovai po priesaikos dažniausiai bylą laimėdavo. Ir atvirkščiai, kai neatvykdavo patys ieškovai, atsakovai dažnai išsireikalaudavo „amžiams atleisti“ juos nuo pareikštų kaltinimų. Taigi pralaimėti teisminį ginčą būdavo galima vien pažeidus formalias procedūras. Tokiais atvejais atvykusiai bylinėtojų pusei svarbiausia būdavo įtikinti teisėjus, kad priešininkai į teismą neatvyko paskutiniu nurodytu laiku (terminu), tada dažniausiai sprendimas būdavo palankus tai įrodžiusiai pusei.

3 lentelė. Žemaitijos žemės teismo nuosprendžių (procesų) knygos, 1600–1630 m.

F. 7, Nr.	Knygos rūšis	Metai	Lapų sk.	Įrašų sk.	Pastabos
397	Teismo bylos	1600	282	177	Daugiausia nuosprendžiai
402	Teismo bylos	1603	309	198	Daugiausia nuosprendžiai
406	Teismo bylos	1605	243	100	Daugiausia nuosprendžiai
407	Teismo bylos	1606	154	75	Tik nuosprendžiai
408	Teismo bylos	1606	253	153	Daugiausia nuosprendžiai
409	Teismo bylos	1602	280	183	Tik nuosprendžiai
411	Teismo bylos	1607	151	88	Daugiausia nuosprendžiai
413	Teismo bylos	1608	219	90	Daugiausia nuosprendžiai
414	Teismo bylos	1605	386	159	Tik nuosprendžiai
416	Teismo bylos	1607	234	108	Tik nuosprendžiai
419	Teismo bylos	1608	91	55	Tik nuosprendžiai
422	Teismo bylos	1609	81	50	Tik nuosprendžiai
423	Teismo bylos	1607	172	98	Beveik vien nuosprendžiai
424	Teismo bylos	1609	157	77	Daugiausia nuosprendžiai
427	Teismo bylos	1614	98	80	Beveik vien nuosprendžiai
429	Teismo bylos	1603	23	12	Knygos fragmentas. Tik nuosprendžiai
431	Teismo bylos	1617	2	3	Knygos fragmentas. Tik nuosprendžiai
435	Teismo bylos	1621	122	76	Daugiausia nuosprendžiai
437	Teismo bylos	1622	32	22	Knygos fragmentas. Tik nuosprendžiai
258 *	Pilies teismo I knyga	1602–1634	407	203	55 % įrašų – nuosprendžiai
332 *	Žemės teismo aktai	1601	207	99	Knygos fragmentas. Beveik vien nuosprendžiai

* Šių knygų turinys tik iš dalies atitinka nagrinėjamą temą.

Turime 2106 įrašus vien teismo sprendimų knygose. Pridėjus „mišrių“ knygų grupės knygose esamas nutartis, jų skaičius turėtų siekti apie 2500.

Vaznių pranešimų ir bajorų skundų grupės įrašai dar įvairesni. Vazniai ne tik apžiūrėdavo pasėlių nuostolius ar fiksuodavo valdų perdavimo, dovanojimo ar įkeitimo teisėtumą bei jų dalybę ar mainų faktą. Ne mažiau ryški ir vaznių kaip teismo pasiuntinių funkcija. Vyraavo keli teismo šaukimo įteikimo būdai. Dažniausias iš jų – dokumento palikimas žemionio dvare (ant stalo troboje, ant lauko palangės, įkištas į sodybos vartus ar net pakabintas prie bažnyčios, jei į teismą šaukiamas bajoras neturėjo toje vietovėje savo valdų). Retesnis šaukimo įteikimas į rankas – žemionio namuose, prie teismo, miestiečio, pas kurį laikinai gyvendavo ieškovas, namuose, netgi sutikus jį gatvėje, turguje ar vieškelyje. Visos šios procedūros būdavo vykdomos su dviejų ar daugiau bajorų liudininkų palyda, kad ateityje nekiltų pagundos užginčyti šio procedūrinio veiksmo teisėtumą.

4 lentelė. Žemaitijos žemės teismo vaznių pranešimų ir žemionių pareiškimų knygos, 1600–1630 m.

F. 7, Nr.	Knygos rūšis	Metai	Lapų skaičius	Įrašų skaičius	Pastabos
395	Teismo bylos	1600	162	390	Vaznių kvitai, žemionių skundai
396	Teismo bylos	1600	79	206	Iš jų 117 (~57 %) vaznių kvitų
398	Teismo bylos	1600	144	100	Vaznių kvitai, žemionių skundai
399	Teismo bylos	1601	74	211	Vaznių kvitai, žemionių skundai
400	Teismo bylos	1601	202	669	Iš jų 351 (~52,5 %) vaznių kvitai
401	Teismo bylos	1602-03	325	1056	Iš jų 627 (~59 %) vaznių kvitai
403	Teismo bylos	1601-04	146	371	Vaznių kvitai, žemionių skundai
404	Teismo bylos	1605	178	250	Iš jų 135 (54 %) vaznių kvitai
405	Teismo bylos	1605-06	145	221	Vaznių kvitai, žemionių skundai
410	Teismo bylos	1607	140	301	Vaznių kvitai, žemionių skundai
412	Teismo bylos	1607	49	115	Iš jų 44 įrašai (38 %) – vaznių kvitai
420	Teismo bylos	1609	27	78	Iš 78 įrašų 76 vaznių kvitai
421	Teismo bylos	1609	12	33	23 įrašai (~70 %) – vaznių kvitai
426	Teismo bylos	1613	29	29	Žemionių skundai (18, arba 62 %), vaznių kvitai
428	Teismo bylos	1614	23	62	Iš jų 46 įrašai (74 %) – vaznių kvitai
434	Teismo bylos	1620	112	127	68 (53,5 %) įrašai – vaznių kvitai
436	Teismo bylos	1622	100	182	Beveik pusė įrašų – vaznių kvitai
438	Teismo bylos	1624	82	174	Iš jų 102 (58,6 %) vaznių kvitai
440	Teismo bylos	1626	155	376	Vaznių kvitai, žemionių skundai
259 *	Pilies teismo II knyga	1628-30	536	510	Iš jų ~64 % vaznių kvitų
342 *	Žemės teismo aktai	1616	80	172	Aktų kn. dalis. Vaznių kvitai (107, arba 61,6 %), žemionių skundai

* Šių knygų turinys tik iš dalies atitinka nagrinėjamą temą.

Šioje „einamųjų reikalų“ įrašų kategorijoje turime per 5,5 tūkstančio (5 695) įrašų. Skyrėsi ir įteikto dokumento rūšis ar jo dydis. Nagrinėjamosiose Žemaitijos teismų knygose fiksuojamas dažnas šaukimų ne tik į vietas teismus, bet ir į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą įteikimas, taip pat kad įteiktas dokumentas yra autentiškas, netaisytas ir negremžtas (*нескробанный*), su vaznio parašu (ir antspaudu). Kartais vaznys išduodavo originalą, o sau pasilikdavo nuorašą arba išduodavo tik dalį šaukimo, pvz., paskutinį jo puslapį. Pagaliau aktuoti ir tokie aktai, kai teismo šaukimų nepavykdavo nugabenti jiems skirtiems asmenims – jų nerasdavo, šaukiamojo sutuoktinis(-ė) atsisakydavo jį priimti arba tvirtindavo negavęs nurodymo jį paimti. Taip išsisukinėdavo ir žemionių tarnai. Šaukimai žemionims, neturėjusiems savo žemės nuosavybės, būdavo tvirtinami ant bažnyčių durų.

Bajorų skundai buvo kelių rūšių. Pagrindinę jų dalį sudarė skundai dėl patirtų skriaudų: tai negražintos skolos, užpultos ar pasisavintos valdos, vagystės ir apiplėšimai, muštynės ir sumušimai bei nužudymai. Likusią šio pogrupio įrašų dalį sudaro „tušti“ bajorų atvykimai, vadinamieji „pilnavojimai“, kada į teismą atvykę bajorai nesulaukia savo oponentų, kurie būna pasižadėję ten aktuoti kokį nors pirmiesiems reikalingą dokumentą (dovanojimą, pardavimą, perleidimą ir pan.). Tokiu atveju nuskriaustoji pusė dažnai ne tik „pilnavoja“ (paliudija savo atvykimą), bet ir pareiškia protestaciją.

„Mišriosios“ bylų knygose aptartos įrašų rūšys (nuosprendžiai ir einamieji reikalai) yra susimaišiusios (tai B serijai tuo metu nelabai būdinga) arba eina grupėmis, pvz., po kelių ar keliolikos vaznių kvitų aptinkame panašaus dydžio bajorų skundų dėl nuostolių arba jiems reikalingų dokumentų neaktavimo oponentams sutartu laiku neatvykus į teismą, ten pat įrašytos ir teismo nutartys. Be papildomų tyrimų dabar sunku atsakyti, ar taip įvyko dėl paprasčiausio knygas tvarkiusių asmenų atsainumo ar dėl kokių kitų priežasčių. Tačiau tokių knygų bylų serijoje nedaug – tik trys [56, 61, 63]; jos datuojamos 1610, 1616 ir 1618 m., jose yra 630 lapų ir 429 įrašai, vyrauja teismo nuosprendžiai. Prie jų reikėtų sąlyginai pridėti keletą knygų iš Žemaitijos žemės aktų knygų serijos, kuriose yra bylų knygų fragmentų: 1601–1637 m. „aktų“ knygą, kurioje yra 99 1601 m. procesų įrašai [7, 1–207] (beje, 1637 m. įrašai irgi bylos, o ne aktai), ir 1616 m. aktų knygos dalį [17, 684–763], kurioje – 172 vaznių pranešimai ir žemionių skundai. Po papildomo patikrinimo aktų knygomis reikėtų pavadinti keturias žemės teismo bylų serijos knygas (1606, 1608, 1626 ir 1629 m.) [47, 49, 69, 71].

Taigi galime apibendrinti, kad XVII a. pradžios Žemaitijos žemės teismo bylų knygos išliko beveik pamečiui ir chronologiškai „užpildo“ tiek žemės teismo sprendimų, tiek einamųjų reikalų (vaznių kvitai, žemionių pareiškimai) teismo knygų pogrupius. Kadangi net „grynosios“ teismo sprendimų ar einamųjų reikalų knygose pasitaiko ir kitokių įrašų, turime 1600–1610, 1613–1614, 1616–1622, 1624, 1626 ir 1629 m. Žemaitijos žemės teismo bylų (B serija) knygas, taip pat paminėtinos dvi neperžiūrėtos žemės teismo bylų knygos (1608 ir 1619 m.), neišduodamos dėl jų blogos būklės (fondo Nr. 7 apyraše minima, kad tose knygose buvo 185 lapai).

Pilies teismų atvejis. Pilies teismui Lietuvos Statutai priskyrė kriminalinių bylų tyrimą, todėl jų turinys turėtų būti kitoks nei žemės teismo knygų. Kadangi tai baudžiamoji institucija, knygose turėtų būti daug griežtų bausmių skyrimo, banicijų. Tačiau iš tikrųjų jose yra ir kriminalinių bylų nagrinėjimo, ir notarinių įrašų, ir vaznių kvitų peraktavimų. Taip atsitiko todėl, kad pilies teismai dirbo dažniau nei žemės teismai – maždaug po dvi savaites kas mėnesį, taigi juose buvo patogiausiu skubiai aktuoti ne tik notarinius aktus, bet ir vaznių atliktus juridinius veiksmus (įvedimą, šaukimų įteikimą, nuostolių ir sužeidimų

apžiūrą ir pan.). Deja, abi Žemaitijos pilies teismo knygos išliko fragmentiškai. Šios pilies teismo knygos apima du laikotarpius – 1602–1634 ir 1628–1630 m. – ir papildo žemės teismo knygų teikiamą medžiagą apie juridinę kultūrą. Iš viso jų 943 lapuose yra 713 įrašų. Knygos neblogai įskaitomos (*VUB RS*, f. 7, Nr. 258 ir 259) [1 ir 2]. Pirmojoje pilies teismo knygoje vyrauja teismo nutartys (daugiau kaip pusė visų įrašų), tačiau yra ir notarinių įrašų – po keliolika testamentų, skolraščių, pirkimo ir pardavimo, užstatymo, dovanojimo ar susitaikymo raštų. Nutarčių daugiau antrojoje (1607 m.) pirmosios knygos dalyje, notariniai įrašai dažnesni knygos pradžioje, tarp 1602–1603 m. įrašų. Vaznių kvitų knygoje beveik nėra. Antrojoje knygoje iš 510 įrašų daugiau kaip 100 yra teismo sprendimai, keliasdešimt notarinių įrašų, o didesnę knygos dalį (per 320) sudaro vaznių kvitai. Taigi tenka pripažinti, kad ši pilies teismo knyga pagal turinį yra žemės teismo B serijos einamųjų reikalų (daugiausia vaznių kvitų ir žemionių skundų) papildinys. Pirmoji Žemaitijos pilies teismo knyga turi 203 įrašus 407 lapuose, antroji – 510 įrašų 536 lapuose. Pirmojoje pilies teismo knygoje nuosprendžiai sudaro 112 iš 203 knygos įrašų, arba per 55 %, taigi tai teismo procesų knyga. Nors ne visi antrosios Žemaitijos pilies teismo knygos įrašai įskaitomi, joje yra mažiausiai 117 teismo nutarčių, 51 notarinis įrašas (iš jų 15 testamentų) ir 324 vaznių kvitai, beveik visi jie intromisijiniai (įvedimo). Taigi antroji Žemaitijos pilies teismo knyga pagal pasiūlytą tyrimo schemą priskirtina vaznių pareiškimų (einamųjų reikalų) knygų tipui, nes jie sudaro beveik 2/3 (~64 %) visų jos įrašų – 324 iš 510.

IŠVADOS

1. Straipsnyje aptartas Žemaitijos žemės ir pilies teismo knygų bylų (B serija) segmentas XVII a. pradžioje, nesigilinant į to laikotarpio žemės teismo aktų (A serija) knygas, priklausančias notarinei teismų darbo daliai. Dauguma straipsnyje nagrinėjamų knygų priskiriamos vaznių pranešimų arba teismo nuosprendžių pogrupiams.

2. Mažesnė dalis knygų, kuriose nėra viena įrašų rūšis nesudaro daugiau kaip 50 % visų įrašų, priskirtina mišrių įrašų grupei – 5 vnt. kartu su aktų knygų fragmentais (2 vnt.). Pagal tematiką „priedai“ tiesiogiai priklauso bylų (1601 m.) ir vaznių kvitų bei skundų (1616 m.) pogrupiai.

3. Dviejose išlikusiose pilies teismo knygoje yra ir nutarčių, ir procedūrinių dokumentų – vaznių kvitų, žemionių skundų įrašų. Platesni pilies teismo darbo pobūdžio apibendrinimai būtų nekorektiški dėl skurdžios išlikusių šaltinių bazės – minėtos dvi pilies teismo knygos apima tris pirmus XVII a. dešimtmečius.

4. Surūšiuojant visas žemės teismo bylų knygas, turime 19 bylų knygų ir 19 vaznių pranešimų ir žemionių skundų knygų. Prie jų pridėję 4 papildomas knygas (fragmentus iš 2 aktų knygų ir 2 pilies teismo knygas, pagal tematiką jos dalijasi po lygiai į 2 procesų ir 2 vaznių pranešimų), turime 21 bylų knygą ir 21 vaznių pranešimų ir žemionių skundų knygą. Kadangi vienarūšių teismo knygų beveik nėra, tų įrašų skaičius nėra lygus atskirų knygų įrašų sumai. Nedideliame „mišrių“ teismo bylų pogrupyje yra 3 knygos, kuriose vyrauja teismo sprendimų įrašai.

5. Iš viso su „priedais“ suskaičiuota 8 230 įrašų, sudarančių tyrimo temos šaltinių bazę Vilniaus universiteto Rankraščių skyriaus fonde Nr. 7 (be Žemaitijos žemės aktų knygų, A serijos medžiaga). Tolesnis bajorijos juridinės kultūros apraiškų tyrimas bus nukreiptas į dar detalesnę Žemaitijos teismų knygų įrašų grupavimą ir rūšiavimą, siekiant atskleisti vienos ar kitos konkrečios juridinės normos taikymą kasdienėje teismų darbo praktikoje.

ŠALTINIAI IR ISTORIOGRAFIJA

- [1] Žemaičių I pilies teismo knyga (1602–1634). *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (VUB RS), fondas Nr. 7, knyga Nr. 258.
- [2] Žemaičių II pilies teismo knyga (1628–1630). VUB RS, f. 7, Nr. 259.
- [3] Žemaičių žemės teismo aktai (ŽTA) (1600). VUB RS, f. 7, Nr. 326.
- [4] Žemaičių ŽTA (1600). VUB RS, f. 7, Nr. 328.
- [5] Žemaičių ŽTA (1601). VUB RS, f. 7, Nr. 329.
- [6] Žemaičių ŽTA (1601). VUB RS, f. 7, Nr. 330.
- [7] Žemaičių ŽTA (1601, 1637). VUB RS, f. 7, Nr. 332.
- [8] Žemaičių ŽTA (1602). VUB RS, f. 7, Nr. 333.
- [9] Žemaičių ŽTA (1602). VUB RS, f. 7, Nr. 334.
- [10] Žemaičių ŽTA (1605). VUB RS, f. 7, Nr. 335.
- [11] Žemaičių ŽTA (1605). VUB RS, f. 7, Nr. 336.
- [12] Žemaičių ŽTA (1606). VUB RS, f. 7, Nr. 337.
- [13] Žemaičių ŽTA (1606). VUB RS, f. 7, Nr. 338.
- [14] Žemaičių ŽTA (1608). VUB RS, f. 7, Nr. 339.
- [15] Žemaičių ŽTA (1609). VUB RS, f. 7, Nr. 340.
- [16] Žemaičių ŽTA (1611). VUB RS, f. 7, Nr. 341.
- [17] Žemaičių ŽTA (1616). VUB RS, f. 7, Nr. 342.
- [18] Žemaičių ŽTA (1617). VUB RS, f. 7, Nr. 343.
- [19] Žemaičių ŽTA (1618). VUB RS, f. 7, Nr. 344.
- [20] Žemaičių ŽTA (1619). VUB RS, f. 7, Nr. 345.
- [21] Žemaičių ŽTA (1619). VUB RS, f. 7, Nr. 346.
- [22] Žemaičių ŽTA (1624). VUB RS, f. 7, Nr. 347.
- [23] Žemaičių ŽTA (1625). VUB RS, f. 7, Nr. 348.
- [24] Žemaičių ŽTA (1629). VUB RS, f. 7, Nr. 349.
- [25] Žemaičių ŽTA (1629). VUB RS, f. 7, Nr. 350.
- [26] Žemaičių ŽTA (1626–1638). VUB RS, f. 7, Nr. 351.
- [27] Žemaičių žemės teismo bylos (ŽTB) (1600). VUB RS, f. 7, Nr. 395.
- [28] Žemaičių ŽTB (1600). VUB RS, f. 7, Nr. 396.
- [29] Žemaičių ŽTB (1600). VUB RS, f. 7, Nr. 397.
- [30] Žemaičių ŽTB (1600). VUB RS, f. 7, Nr. 398.
- [31] Žemaičių ŽTB (1601). VUB RS, f. 7, Nr. 399.
- [32] Žemaičių ŽTB (1601). VUB RS, f. 7, Nr. 400.
- [33] Žemaičių ŽTB (1602–1603). VUB RS, f. 7, Nr. 401.
- [34] Žemaičių ŽTB (1603). VUB RS, f. 7, Nr. 402.
- [35] Žemaičių ŽTB (1604). VUB RS, f. 7, Nr. 403.
- [36] Žemaičių ŽTB (1605). VUB RS, f. 7, Nr. 404.
- [37] Žemaičių ŽTB (1605–1606). VUB RS, f. 7, Nr. 405.
- [38] Žemaičių ŽTB (1606). VUB RS, f. 7, Nr. 406.
- [39] Žemaičių ŽTB (1606). VUB RS, f. 7, Nr. 407.
- [40] Žemaičių ŽTB (1606). VUB RS, f. 7, Nr. 408.
- [41] Žemaičių ŽTB (1602). VUB RS, f. 7, Nr. 409.
- [42] Žemaičių ŽTB (1607). VUB RS, f. 7, Nr. 410.
- [43] Žemaičių ŽTB (1607). VUB RS, f. 7, Nr. 411.
- [44] Žemaičių ŽTB (1607). VUB RS, f. 7, Nr. 412.

- [45] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 413.
- [46] Žemaičių ŽTB (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 414.
- [47] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 415.
- [48] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 416.
- [49] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 417.
- [50] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 419.
- [51] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 420.
- [52] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 421.
- [53] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 422.
- [54] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 423.
- [55] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 424.
- [56] Žemaičių ŽTB (1610). *VUB RS*, f. 7, Nr. 425.
- [57] Žemaičių ŽTB (1613). *VUB RS*, f. 7, Nr. 426.
- [58] Žemaičių ŽTB (1614). *VUB RS*, f. 7, Nr. 427.
- [59] Žemaičių ŽTB (1614). *VUB RS*, f. 7, Nr. 428.
- [60] Žemaičių ŽTB (1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 429.
- [61] Žemaičių ŽTB (1616). *VUB RS*, f. 7, Nr. 430.
- [62] Žemaičių ŽTB (1617). *VUB RS*, f. 7, Nr. 431.
- [63] Žemaičių ŽTB (1618). *VUB RS*, f. 7, Nr. 432.
- [64] Žemaičių ŽTB (1620). *VUB RS*, f. 7, Nr. 434.
- [65] Žemaičių ŽTB (1621). *VUB RS*, f. 7, Nr. 435.
- [66] Žemaičių ŽTB (1622). *VUB RS*, f. 7, Nr. 436.
- [67] Žemaičių ŽTB (1622). *VUB RS*, f. 7, Nr. 437.
- [68] Žemaičių ŽTB (1624). *VUB RS*, f. 7, Nr. 438.
- [69] Žemaičių ŽTB (1626). *VUB RS*, f. 7, Nr. 439.
- [70] Žemaičių ŽTB (1626). *VUB RS*, f. 7, Nr. 440.
- [71] Žemaičių ŽTB (1629). *VUB RS*, f. 7, Nr. 441.
- [72] KONSTANTINAS, Avižonis. *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*. Kaunas, 1940.
- [73] BŁASZCZYK, Gregorz. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku*. Poznań, 1993.
- [74] BŁASZCZYK, Gregorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. I–VI. Warszawa, 2015–2016.
- [75] BŁASZCZYK, Gregorz. *Żmudź w XVII i XVIII wieku: zaludnienie i struktura społeczna*. Poznań, 1985.
- [76] DRUNGILAS, Jonas. Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje: migracija, kalba, atmintis XVI–XVIII a. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2017.
- [77] JASIŪNIENĖ, Gabrielė. Žemaitijos bajorų heraldika XV–XVIII a. pradžia. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2018.
- [78] KIAUPIENĖ, Jūratė. *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.* Vilnius, 1988.
- [79] METRYKA LITEWSKA. Rejstry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r. Opracował Gregorz Błaszczak. Warszawa, 2009.
- [80] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*. Vilnius, 2010.
- [81] TRIMONIENĖ, Rita Regina. Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. pirmą pusę. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai–Ryga, 2004, p. 167–178.
- [82] TRIMONIENĖ, Rita Regina. Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų imigracija į Žemaitiją XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei. *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*. Vilnius, 2007, p. 491–514.

- [83] *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. Tom III: Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek.* Pod redakcją Andrzej Rachuby. Warszawa, 2015.
- [84] VAIŠVILA, Alfonsas. *Šiluvos regiono dvarai ir jų vidaus teisė (XVI–XX a.)*. T. 1. Vilnius, 2013.
- [85] VAIŠVILA, Alfonsas. *Šiluvos regiono dvarai ir jų vidaus teisė (XVI–XX a.)*. Specialioji dalis. T. 2. Vilnius, 2017.
- [86] VAIVADA, Vacys. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*. Klaipėda, 2004.
- [87] VALIKONYTĖ, Irena. Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. Viduryje. *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 4. Vilnius, 2012, p. 93–108.
- [88] VILIMAS, Darius. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*. Vilnius, 2006.
- [89] VILIMAS, Darius. Žemaitija. Dešimtieji Žygimanto Vazos valdymo metai (žemės teismo darbas ir kasdienybė). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos*. Profesoriaus Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2016, p. 415–427.
- [90] VILIMAS, Darius. Juridinė Žemaitijos teismų kultūra XVII a. pradžioje. Problemos formulavimas. Rankraštinų teismo knygų apžvalga (1600–1630). *Lituanistica*, 2018, T. 64. Nr. 2(112), p. 99–109.
- [91] VILIMAS, Darius. LDK pavietų žemės teismų darbo pobūdis – tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) (lietuviškų pavietų atvejis). *Lituanistica*, 2011, T. 57, Nr. 4(86), p. 355–364.
- [92] VILIMAS, Darius. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismo knygų apžvalga). *Lituanistica*, 2013, T. 59, Nr. 4(94), p. 221–235.
- [93] *Žemaitijos istorija*. Sudarytojas A. Nikžentaitis. Vilnius, 1997.
- [94] *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a. / Privilegia terrestria Samogitensia saec. XV–XVII*. Parengė D. Antanavičius ir E. Saviščevas. Vilnius, 2010.
- [95] ВИЛИМАС, Дарюс. Шляхта и торговля. Несколько эпизодов из книг Ковенского земского суда XVI века. *Социальные группы и их влияние на развитие общества в XVI–XIX веках / Grupy społeczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*. Vilnius, 2015, s. 258–273.
- [96] *Опись Документовъ Виленскаго Центральнаго Архива древнихъ актовыхъ книгъ*. Вып. 1–5. Вильна, 1901–1907.

DARIUS VILIMAS

Procedural Aspects of the Work of Land and Castle Courts in Samogitia (1600–1630)

Summary

Juridical culture of the Grand Duchy of Lithuania is a multi-faceted phenomenon in the life of a “nation of nobles” of that time and it needs to be examined on a broader scale. In addition to other collections, the main part of a set of historical sources is stored at the Manuscript Department of the Vilnius University Library.

Seventy-four manuscript books of Samogitian courts (1600–1630) have survived to the present time: two books of castle courts and 72 books of land courts. If the books of castle courts serve as an example of just a fragmentary activity, the books of the land courts are highly multisided and represent diverse aspects of the life of the nobles.

The books of the land court of Samogitia of that period are divided into the groups of court acts (series A) and the court cases (series B). For the research into juridical culture, the books of the court case group, of which there are 47 units and which are further subdivided into the subgroups of proceedings and currents affairs, are of the greater interest.

The Samogitian court books offer a sufficient basis of sources for the examination of the judicial culture of the nobility at the beginning of the seventeen century. It is therefore highly likely that research will be productive and will reveal intriguing shifts in the mentality of the Samogitian nobles.

Keywords: manuscript books of Samogitian castle and land courts, juridical culture of the Grand Duchy of Lithuania, the Third Statute of Lithuania, nobles of the Grand Duchy of Lithuania, history of Samogitia